

Klein Rosendael en de bewoners

Het landhuis Klein Rosendael is volgens de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed omstreeks 1850 gebouwd in opdracht van R.J.C baron Van Pallandt, in de stijl van het neo-classicisme. Het huis is rijksmonument. Over de bouwstijl en de bouwgeschiedenis is in de summiere redengevende beschrijving van het monument vrijwel niets te vinden. De toegang met zuilen en het bovenliggende balkon is hersteld in de oorspronkelijke stijl. Het huis heeft nog veel zes-ruitsschuiframen en persiennes (luiken met schuinstaande latjes) en karakteristieke lantaarns.

Cathrien van de Ree

Klein Rosendael, ca 2015 (foto Koen Bierbooms).

Op oude kaarten wordt het land rond de Zandberg, nu Bergweg Velp, Klein Rosendael genoemd. Op de Kadastrale Kaart van 1832 (waarvoor metingen in 1815 begonnen) staat een vrij groot huis getekend op de plek van Klein Rosendael, op een perceel van bijna een hectare. De contouren lijken op het huidige 'hoofd' huis met de prominente ingang, maar zonder alle aanbouwen. Het beslaat 195 m² en het wordt berekend op f 315,- belastbaar inkomen, een forse som. Het huis is dus ouder dan de bouwdatum die de Rijksdienst noemt, maar het is later uitgebreid en verfraaid. Om de geschiedenis van het huis te plaatsen, kijken we naar Rozendaal in die tijd.

Rozendaal halverwege de 19e eeuw

Vanaf 1854 werd kasteel Rosendael niet meer alleen gebruikt als zomerresidentie. Dat was een grote verandering. De net volwassen erfdochter Ada Torck ging hier permanent wonen met haar man Reinhard J.C. baron van Pallandt. Ze was jong wees geworden en opgegroeid bij familie in Den Haag, maar bracht hier wel de zomers door. Veel mensen uit het dorp waren in dienst als personeel. Anderen, zoals de papiermakers en enkele boeren, pachtten grond van het kasteel. Lange tijd schommelde het inwonertal van het dorp tussen de 300 en 400.

Omstreeks 1850-1860 zijn in opdracht van het kasteel diverse huizen gebouwd of verbouwd. Het echtpaar maakte daarbij gebruik van een min of meer vaste ploeg van vaklieden, net als de ouders en grootouders van Ada. Ze genoten een behoorlijk inkomen.

De kasteelbewoners leefden royaal, maar hielden niet van verspilling. Af te breken panden werden verkocht en materiaal werd hergebruikt voor nieuwbouw of verbouw. Bakstenen werden 'geklopt', dat wil zeggen van de voegmortel ontdaan en opnieuw gebruikt.

Huizen voor huisvesting personeel en verhuur

De nieuwe woningen werden gedeeltelijk gebouwd om personeel te huisvesten, bijvoorbeeld de vier woningen Rosendaalselaan 2-8 en de dienstwoning bij de vijver van het kasteel, toen voor drie gezinnen bedoeld. Op de plek aan de vijver stond voorheen een molen, vandaar de waterval naast het huis. Op de plek van de vierslag

stonden eerder bescheiden huizen en nog eerder de lange schuur van de moestuin. Diverse andere woningen en landhuizen werden gebouwd om te verhuren aan adel en aanzienlijke burgers, vaak als zomerverblijf. We vinden voorbeelden langs de De Genestetlaan (voorheen Binnenweg) en de Kerklaan. Langs de Rosendaalselaan lagen de grootste huizen, eigenlijk buitenplaatsen: Klein Rosendael, het huidige Rozenheuvel en Rozenhof, toen Molenzigt genoemd.

Buitenplaats met alle toebehoren

Bij Klein Rosendael hoorden een grote, parkachtige tuin ('terrein van vermaak'), een koetshuis (gebouwd of verbouwd in 1885), een personeelswoning op de hoek van Ringallee en Rosendaalselaan en een moestuin, aan de zuidzijde van de beschermende tuinmuur, die er nog staat.

Interieur hal, 2019, Medinova

In het interieur resteren nog veel elementen uit vroeger tijd, zoals vloeren en lambriseringen. Met name de ingang en de centrale hal met haardpartij en trappenhuis hebben hun grandeur behouden. De voormalige bibliotheek met open haard is helaas nauwelijks meer te herkennen door opdeling en het overschilderen van al het eiken houtwerk.

Detail tegels rond de haard met Bijbelse voorstellingen, 2024 (foto auteur)

In de grote parkachtige tuin zijn in de 19e eeuw diverse exotische bomen aangeplant, waaronder een mammoetboom in ca 1850. De baronnen Torck en Van Pallandt hadden veel belangstelling voor tuinaanleg en bosontginning en oriënteerden zich op buitenlandse voorbeelden. Helaas zijn verscheidene monumentale bomen rond 2020 het slachtoffer geworden van stormen en droge zomers, waaronder een amberboom en een rode beuk.

Detail raam noordgevel, 2024 (foto auteur)

Huurders van adel

Bijna een eeuw lang verhuurden de kasteelbewoners het complex via hun rentmeester, aanvankelijk als zomerhuis, later het hele jaar rond. Klein Rosendael was niet zomaar een huis, het was echt een buitenplaats, bedoeld voor aanzienlijke mensen die 's winters in de stad woonden en in de zomer een rustige, groene, omgeving verkozen. De pachtperiode liep over meer jaren, zodat de bewoners ook deelnamen aan het

*Restant van
het park met
een oude
sequoia
(foto auteur)*

sociale leven in en rond Rozendaal. Gewoonlijk verhuisde het personeel of een deel daarvan vanuit de stadswoning mee naar de zomerwoning. Later werd het huis het jaar rond bewoond. Ongehuwd huispersoneel woonde op de zolder van het pand. Denk aan kokkin, linnenmeid, huisknecht. Koetsier en tuinman bewoonden naast-gelegen woningen. Een van de woningen is later aan de linkerzijde bij het huis getrokken.

Lewe van Aduard-Tak

Volgens Bierens de Haan was mevrouw Lewe van Aduard de eerste bewoonster van het huis. Dit moet douarière Susanna Lewe tot Aduard-Tak geweest zijn. Waarschijnlijk heeft zij kort na de dood van haar man het huis omstreeks 1840 gehuurd als zomerverblijf, naast haar huis in Leiden. Voor adel en patriciaat was het belangrijk om een zekere staat te voeren, mede met het oog op mogelijke huwelijkspartners van hun kinderen. De beide dochters trouwden in 1842 resp. 1845 in Rozendaal. Het huis in Leiden werd in 1845 opgegeven. In 1846

bedroeg de pacht voor landhuis, koetshuis en omgeving 1060 gulden, de hoogste pacht in heel Rozendaal.

Labouchère

In 1847 ging de pacht over op P.C. Labouchère en in 1853 werd de huur verlengd, voor onbepaalde tijd. De huurder was Pierre Cesar Labouchère, een telg uit een bekende bankiersfamilie. Zijn schoonzus, de weduwe Johanna Labouchère-Hudig, was jarenlang vaste bewoonster van Klein Rosendaal. Zij had eerder zes jonge kinderen verloren. Haar enig overgebleven dochter Emilie trouwde later met de toenmalige burgemeester van Velp, Andreas Hegelund Brandt.

Huijssen van Kattendijke

Later bewoonde Baronesse van Nagell, douarière Huijssen van Kattendijke, het huis tot haar overlijden in 1883. Haar zoon, Frederik Hendrik ridder Huyssen van Kattendijke, betrok kort daarna Klein Rosendaal. In 1896 werd het buitenverblijf opnieuw aan hem verhuurd, voor 12 jaar. Hij was een oom van moederszijde van Ada van Pallandt-Torck. In 1882 trouwde hij met Elisabeth Hermina Cornelia Luden. De familie had ook een woning

*F.W. ridder Huyssen
van Kattendijke
(collectie
Walter de Wit)*

in Den Haag. Daar overleden de echtelieden kort na elkaar in februari 1917. De graftombe van de familie Huijsssen van Kattendijke domineert het oude gedeelte van de begraafplaats in het bos; die van de familie Luden is bescheidener.

*Detail grafmonument Huyssen van Kattendijke, 2018
(foto auteur)*

De familie voerde een flinke huishouding; er werd regelmatig personeel gevraagd: koetsier, huisknecht, Duitse linnenmeid e.d. Hun tuinman Krienen deed vaak mee aan wedstrijden van de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij voor Tuinbouw en Plantkunde. Aanvankelijk had de familie een eigen equipage met een koetsier, maar later werd deze opgegeven. Paarden en rijtuigen verkocht; de koetsier bood zich per advertentie aan. Want er kwam een automobiël, een Packard. Het koetshuis van Klein Rosendaal werd daarna door de rentmeester van het kasteel verhuurd als een kleine villa voor zomerverblijf.

Omdat de familie jaarlijks maanden in Rozendaal verbleef, deed ze ook mee in het sociale leven: paardrijden, jagen, diners, e.d. In 1895 richtte Huijsssen van Kattendijke samen met zijn neef F.J.W. van Pallandt en enkele anderen de Rosendaelsche Golfclub op. Het was de derde golfclub in het land. Huyssen van Kattendijke werd de eerste voorzitter. De baan met 9 holes lag tussen de begraafplaats en de Boerenallee, nu de Beekhuizenseweg. Er kwam een huisje met

kleedkamers voor dames en voor heren. Al spoedig werd familie-lidmaatschap mogelijk. Ook kon men gasten introduceren. Donderdag was de vaste speeldag en op zondag na kerktijd. In 1902 kwam er een clubhuis. Gaandeweg organiseerde men wedstrijden met andere clubs.

Creutz

Zeker tussen 1910 en 1922 woonden baron S.A.F. Creutz (Nijmegen 1869- Rozendaal 1922) en zijn vrouw Hendrika L.W. van den Santheuvel, vrouwe van Babyloniënbroek en Brielsch Nieuwland (1872-1957) in het huis.

Stephan Creutz kwam uit een aanzienlijke familie in Nijmegen. Familieleden waren actief als hoge militair, in het openbaar bestuur en maatschappelijk leven in en rond Arnhem. Creutz woonde eerst in Den Haag. Hij was heel actief in de paardensport en had zijn paarden ondergebracht in een renstal in België. Vermoedelijk verbleef hij al regelmatig rond Arnhem voor hij naar Rozendaal verhuisde. Vanaf 1900 komen we zijn naam tegen in berichten over paardensport in de regio.

*S.A.F. baron
Creutz, 1907
(Foto: De revue
der sporten jrg 1,
1907, no 15,
14-12-1907)*

Omstreeks die tijd bracht hij zijn paarden over naar de Entraineerinrichting in Velp, die al vanaf 1890 bestond. Creutz had diverse commissariaten en verder besteedde hij veel tijd aan de paardensport en aan de jacht. Hij was president van de Kon. Veluwsche Jachtvereniging. Net als de baronnen van Pallandt was Creutz (ere)lid van de Johanniterorde en ook van de St. Nicolai Broederschap in Arnhem.

In 1919 werd hij raadslid en 'assessor' (wethouder) in Rozendaal. In 1922 is hij in Rozendaal overleden en begraven, 52 jaar oud. De huur van Rosendaal zou in principe nog jaren doorlopen, maar al heel gauw probeerde mevrouw Creutz per advertentie de huur van het buiten over te doen aan een nieuwe gegadigde. Wie de huur toen heeft overgenomen is niet bekend.

Frowein

In Gelders Archief zijn contracten te vinden voor de verhuur van het huis Klein-Rosendaal in Rozendaal aan W.Th.A. Frowein, 1935-1941. Vermoedelijk zijn er voorletters verwisseld en wordt bedoeld Theodoor Willem Arius Frowein. Dat blijkt ook uit adresboeken.

Hij was de zoon van een grote tabakshandelaar uit Arnhem en trouwde met Adelaide van Pallandt, een dochter van Werner Karel. Hij was lid van de Rozendaalse gemeenteraad tot de Duitse bezetter in 1941 de gemeenteraden naar huis stuurde.

Klein Rosendaal werd in de oorlog voor een groot deel door de Duitsers gevorderd. Volgens Slempekkes trokken de troepen op 14 oktober 1944 plotseling weg van Klein Rosendaal. "Een horde van mensen van buiten ons dorp stroomt naar de legerplaats om nog iets van hun gading te zoeken". In november volgen nieuwe inkwartieringen. Vlak voor de bevrijding in april 1945 lag Rozendaal dagenlang onder geallieerd vuur. In die dagen is nog heel veel verwoest, ook Klein Rosendaal had veel schade. Frowein kocht in 1947 het huis 'De Hut' aan de Kerklaan van Willy Van Pallandt.

Klein Rosendaal te koop

Direct na de oorlog zag de familie Van Pallandt zich gedwongen land en huizen te verkopen. Het kasteel en veel andere bezittingen waren ernstig beschadigd. Het inkomen had altijd bestaan uit pachten, houtopbrengst en rendement op beleggingen. Ook daarin had de oorlog een gat geslagen. De positie als grote werkgever voor het dorp was verdampt.

In 1947 werd het perceel, toen ruim 2 hectare, en het ernstig beschadigde huis met alle opstallen ter veiling aangeboden; in drie delen. De bijbehorende woning aan de Ringallee was door de Duitse bezetter gebruikt als opslag voor munitie en aan het eind van de oorlog is dit magazijn tot ontploffing gebracht. Er is nu een grote kuil, die als wateroverloop gebruikt wordt. Later zijn twee woningen gebouwd op de plek van de oude moestuin, ten zuiden van de leimuur, die bewaard is gebleven.

De leimuur

Een andere bestemming

Na enige leegstand nam de Provinciale Gelderse Gezondheidsdienst voor Dieren het landhuis in gebruik. Hun taak lag bij voorlichting over en bestrijding van veeziekten, in de eerste tijd vooral tuberculose. Herstel en verbouw werden geleid door architectenbureau Heinemann uit Velp. De zuidelijke aanbouw werd omgezet in een directeurswoning. De dienst groeide sterk en dat leidde tot aanbouwen, o.a. voor sectielokalen en laboratoria. Bovendien stonden op het terrein hokken voor schapen en andere dieren die de dienst bij onderzoek gebruikte.

Personeel Prov. Gezondheidsdienst voor Dieren aan de zuidzijde Klein Rosendaal 1957 (particuliere collectie)

Na het vertrek van de “Dierenkliniek” in 1992 is het pand steeds in gebruik geweest bij gespecialiseerde particuliere klinieken voor mensen, o.a. voor orthopedie en oogheelkunde.

Bronnen

- Kadastrale Atlas Rozendaal 1832, Bonnekaart 1900, Topotijdreis en gegevens uit het Kaartboek van Ada Torck in Gelders Archief.
- Gelders Archief onder ingang 0525 Huis Rosendaal, o.a. pachtcontracten en nr. 1747 Staat van verpachte onroerende goederen behorende tot Huis Rosendaal, 1860, nr 2095
- Proces-verbaal van publieke verkoop door de familie Van Pallandt van de villa Klein Rosendaal c.a. aan de Rosendaalselaan 30, met beschadigde opstallen; afschrift, 1947.
- Gelders Archief, krantenarchief Delpher, vooral personeelsadvertenties en lokaal nieuws uit Arnhemsche Courant. Tijdschriften in Delpher betreffende de golfclub, rensport en Entraineerinrichting Velp.
- Website Open archieven i.v.m. persoonsgegevens van genoemde bewoners.
- J.C. Bierens de Haan, Rosendaal, Groen Hemeltjen op Aerd, Zutphen 1994, H 7 en 8, vooral noten over bouwprojecten buiten het kasteel en de werkwijze.
- Interviews en onderzoek naar de Provinciale Gezondheidsdienst voor Dieren door CvdR zijn verwerkt in Ingrid D. Jacobs, 200 jaar gemeente Rozendaal, 2014 Jansen & De Feijter Velp.
- Gelders Archief, Bouwvergunningen Rosendaalselaan 30, 1951 en volgende jaren.

Klein Rosendaal, huidige situatie (bron Google Maps)

Als geschiedenisliefebber- en kenner schrijft **Cathrien van de Ree** regelmatig in A&H over meestal Rozendaalse onderwerpen zoals o.m. de Rozendaalse begraafplaats, middenstand en molens.